

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ ๒๓๔ ปี โดยพระอัครเถระและโสนเถระ ซึ่งเป็นพระธรรมทูตได้นำคำสอนทางพระพุทธศาสนามายังดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งในปัจจุบัน ก็คือ ดินแดนไทย มอญพม่า ชาวไทยได้รับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาช้านาน ทุกสิ่งมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้นมีการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และมีการแตกสลายไปในที่สุด หรือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หลักธรรมนี้เกี่ยวข้องกับพิธีศพ การทำพิธีศพ คือการนำเอาร่างของผู้ตายมาประกอบพิธีฌาปนกิจศพ (เผาศพ) ในหลักพุทธธรรมพระพุทธศาสนาให้ทัศนะว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ซึ่งสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยหลักพุทธธรรมที่ปรากฏเป็นไตรลักษณ์^๑

ความตายเหมือนนายโคบาลว่า คนเลี้ยงโคใช้ท่อนไม้ไผ่คั่นฝูงโคไปยังที่หากิน ฉันทใด ความแก่และความตายก็ไถ่คั่นอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมสะท้อนให้เราใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต^๒ นอกจากนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เช่น ทรงสอนธิดาช่างหูกให้ระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์^๓ ซึ่งในหลักธรรมที่พระองค์ทรงสอนก็คือสิ่งที่เคยปรากฏแก่สัตว์โลกทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะเห็นไตรลักษณ์ ดังนั้น พุทธธรรมจึงเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิตก่อนตาย และเมื่อตายไปแล้วก็จะไปสู่สุคติ ชาวพุทธนิยมทำพิธีศพ เพราะเชื่อว่าเป็นการทำบุญอุทิศเพื่อส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่สุคติภพ

ชาวพุทธมีความเชื่อว่า การเกิดกับการตายมีความสำคัญมาก ใครที่เกิดมาแล้วก็มีโอกาสสร้างคุณงามความดีในขณะที่มีชีวิตอยู่ แต่ในการดำเนินชีวิตอยู่นั้นอาจทำได้ทั้งความดีและความชั่ว หรือทำทั้งบุญและบาป ทั้งสองอย่างนี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ชาวอีสานตำบลลุมพุก ได้นำ

^๑ อธิชา โกมลกาญจน์, พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๑๑.

^๒ พ.ร.บ.(บาลี) ๒๕/๑๓๕/๔๐).

^๓ พ.ร.บ. ๖/๓๕-๔๔.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดจิตสำนึกรู้จักบาปบุญ คุณโทษ^๔ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเกิด การตาย และพิธีการทำบุญประเพณีต่างๆ ทั้งสิบสองเดือน พิธีศพทางพระพุทธศาสนา^๕ ได้รับการสืบทอดกันมายาวนานจนกลายเป็นประเพณี ในหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพส่วนหนึ่งเป็นปรัชญาธรรม ธรรมะเชิงปริศนามีคติเตือนใจให้เราได้พิจารณาในสังขารของโลกรที่เป็นรูปธรรม เมื่อพิจารณาเห็นในสังขารนี้แล้วก็จะเห็นตามความเป็นจริง เรียกว่า เข้าถึงหลักธรรม^๕

ชาวพุทธเชื่อว่าพิธีศพเป็นงานอวมงคลแตกต่างจากงานมงคลทั่วไป การนิมนต์พระสงฆ์นิมจำนวนเป็นคู่ เช่น ๔ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป หรือมากกว่านั้น ถ้าตั้งศพไว้ที่วัดกลางคืนก็จะนิมนต์พระสงฆ์สวดอภิธรรมมัตถสังคหะ ในวันฌาปนกิจศพ (เผาศพ) ก็จะนิมนต์พระเทศน์และสวดมติกา เมื่อเสร็จแล้วก็ถวายผ้าบังสุกุลพร้อมด้วยปัจจัยไทยธรรมต่าง ๆ แต่ชาวอีสานด่าบลูกคำอำเภอสูง จังหวัดขอนแก่น มีพิธีศพแตกต่างจากชาวพุทธทั่วไป คือ นิยมตั้งศพไว้ที่บ้านของผู้ตาย ๓ วัน หรือ ๗ วัน นิมนต์พระสงฆ์ไม่จำกัดจำนวนมาสวดมติกาไม่ค่อยนิยมสวดอภิธรรมมัตถสังคหะ เมื่อถึงวันกำหนดฌาปนกิจจะทำพิธีขอมาต่อผู้ตายเพื่อขอโหสิกรรม เมื่อเสร็จแล้วก็แห่ศพไปที่ป่าช้าหรือเมรุที่วัด ตอนแห่ก็จะหว่านข้าวตอกไปตามทางจนถึงที่จะทำฌาปนกิจศพ การหว่านข้าวตอกทางคติโลกชาวด่าบลูกคำมีความเชื่อว่า ศีทั้งหลายจะมารับศพและขึ้นนั่งบนโลงศพจะทำให้ผู้หามศพหนัก ถ้าหว่านข้าวตอกฝัที่อยู่บนโลงศพก็จะลงมากิน การหามศพก็จะได้ไม่หนัก และเมื่อแห่ศพไปถึงกองฟอน (เชิงตะกอน) หรือเมรุแล้ว ก็จะเวียนช้างซ้ายไป ๓ รอบ ทางคติโลกเชื่อว่าเป็นการเดินทางตรวจตราดูบ้านเรือนที่อยู่ใหม่ของตน แต่ทางคติธรรมนั้นเชื่อว่า ทุกชีวิตจะตกอยู่ในห่วงวัฏสงสารการวน ๓ รอบ เป็นการวนเวียนอยู่กับเหตุ ๓ อย่าง คือ

๑. กิเลสวัฏฏะ มีความอยากได้ในสิ่งต่างๆ

๒. กัมมะวัฏฏะ เมื่ออยากได้ก็ลงมือทำกรรมต่างๆ

๓. วิปากะวัฏฏะ เมื่อทำกรรมลงไปแล้วก็จะได้รับผลของกรรมที่ทำ

เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วก็อยากได้อีก เมื่ออยากได้อีกก็ลงมือทำกรรมอีก เมื่อทำกรรมก็ได้รับผลของกรรมที่ทำ ก็หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด^๖

เมื่อทำฌาปนกิจศพเรียบร้อยแล้ว ชาวพุทธทั่วไปนิยมทำบุญสัตตมวาร คือ ๗ วันแรก นับตั้งแต่วันมรณกรรม ต่อมาก็จะทำบุญครบ ๕๐ วัน ทำบุญครบ ๑๐๐ วัน และทำบุญครบ ๑ ปี แต่ชาวพุทธด่าบลูกคำนั้น หลังจากพิธีฌาปนกิจศพเสร็จแล้ว อีก ๓ วัน นับตั้งแต่วันเผาศพไป ก็จะ

^๔ อภิศักดิ์ โสมอินทร์, โลกทัศน์อีสาน, (มหาสารคาม: มปท, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕-๒๐.

^๕ สุพัฒน์ นอนนทจารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ส ธรรมภักดี, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^๖ สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒๐.

ทำพิธีเก็บอัฐิ (กระดูก) แล้วทำบุญตักบาตรที่บ้านของผู้ตาย จากนั้นก็จะกำหนดวันเวลาทำบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว) ถวายหอประสาทผึ้งและบังสุกุล เมื่อเสร็จแล้วก็จะบรรจุอัฐิไว้ในธาตุ (เจดีย์) ที่เสร็จพิธี และเมื่อถึงเทศกาลต่างๆ เช่น สงกรานต์ก็จะมีพิธีสงฆ์ (สงฆ์กระดูก) เพื่อมาในสิ่งที่คนกระทำผิดต่อผู้ตาย และปฏิบัติเป็นประจำทุกๆ ปี สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งในแต่ละพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พิธีศพของชาวดาบลุดคำมีความแตกต่างจากพิธีศพทั่วไปที่อยู่ในแต่ละภาค เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ เป็นต้น แต่ในภาคอีสานนั้นก็มีความคล้ายคลึงกันทุกที่ จะแตกต่างกันบ้างก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนมากแล้วก็จะมีความคล้ายคลึงกัน ที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นนี้ ทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในพิธีศพของชาวพุทธและชาวดาบลุดคำ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษาเรื่องความเชื่อในพิธีศพของชาวพุทธ และชาวดาบลุดคำ เพราะมีความสำคัญมากต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่สามารถหลีกเลี่ยงพิธีศพนี้ได้ ความเชื่อในบางพิธีก็มีความสอดคล้องกันกับหลักพุทธธรรม แต่ในบางพิธีก็ไม่สอดคล้องกัน เพราะในบางอย่างเป็นประเพณีแต่ละท้องถิ่น ในอีสานนักปราชญ์ได้แต่งหนังสือเกี่ยวกับเรื่องพิธีศพ เพื่อให้ชนรุ่นหลังรู้จักประเพณีเกี่ยวกับเรื่องพิธีศพของชาวอีสานว่ามีความเป็นมาและเป็นประโยชน์อย่างไร จึงเป็นเรื่องที่หน้าศึกษาเพื่อให้รู้ในหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพชาวดาบลุดคำ ซึ่งในปัจจุบันนี้คนให้ความสำคัญหลักพุทธธรรมน้อยลง แต่กลับให้ความสำคัญในพิธีกรรมมากกว่า แก่นของพุทธธรรมในพิธีศพกับไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร ในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าชาวพุทธจะเน้นในเรื่องพิธีกรรมมากกว่าหลักธรรม จึงเป็นสาเหตุทำให้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ศึกษาอย่างจริงจัง เมื่อไม่ได้ศึกษาหลักธรรมก็จะทำให้ชาวพุทธปฏิบัติไม่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดสัทธรรมปฏิรูปขึ้น ซึ่งเป็นปรัชญาแนวความคิดของนักปราชญ์ราชบัณฑิตบางท่าน สัทธรรมปฏิรูปนี้ไม่ใช่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่มีในพระไตรปิฎก

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพิธีศพในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อพิธีศพตามหลักพุทธธรรมของชาวดำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาประโยชน์เกี่ยวกับพิธีศพของชาวดำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านแหล่งข้อมูล ได้แก่เอกสารดังต่อไปนี้ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม ตลอดจนทั้งเอกสารวิชาการทั่วไปที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพิธีศพ เป็นต้น รวมทั้งการวิจัยภาคสนาม

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาหลักธรรมในพิธีศพของชาวดำบลคูคำ

๑.๓.๓ การศึกษาภาคสนาม

การสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา แนวความคิด หลักพุทธธรรม ในพิธีศพของชาวดำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น จากพระสงฆ์และนักปราชญ์ ในพื้นที่ชุมชนเขตตำบลคูคำ ๑๑ รูป/คน (จะจัดไว้ในภาคผนวก) มีเกณฑ์เลือกกลุ่มเป้าหมายดังต่อไปนี้ ใน การวิจัยภาคสนามนั้นผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกพระ ๔ รูป ต้องมีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป และพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังนี้

๑) พระอธิการบัวพันธ์ ภูทฤฎาโณ เจ้าอาวาสวัดบ่อใหญ่ ตำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๒) พระครูเขมปัญญาคุณ เจ้าอาวาสวัดชุมพศรี บ้านหม้อ ตำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๓) พระอธิการคำพอง สิริบุญโญ เจ้าอาวาสวัดบัวบาน บ้านหนองบัวคำมุล ตำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๔) หลวงพ่อไส ปภาโส รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าสังฆกรรม ตำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

ในการวิจัยภาคสนามนั้นผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกมารวบรวม ๗ คน มีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไป และได้รับการยกย่องจากชาวบ้านโดยทั่วไปว่าเป็นปราชญ์ เป็นผู้รู้ เป็นผู้นำหมู่บ้าน หรือเป็นผู้ที่มีความสำคัญในหมู่บ้าน ที่มีความเชื่อด้านหลักธรรม ในพิธีศพของชาวดำบลคูคำ ดังนี้

- ๑) นายสัญญา โคตรศรีวงษ์ กำนันตำบลคูคำ
- ๒) นายบุญเตรียม สุเมโท มรรคนายกวัดพุทธชาฎา
- ๓) นายขรรรณ คำมูล (มรรคทายกบ้านคู ตำบลคูคำ)
- ๔) นายพิกุล โมลี (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗)
- ๕) นางสงัด วงษ์นาม ผู้ประกอบพิธีศพ
- ๖) นางวงเดือน แก้วเก็บคำ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมประเพณีอีสาน
- ๗) นายคำมี คำมูล ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญ

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนของพระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบแล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม เป็นหลักคำสอนของท่านผู้รู้ดี รู้ชอบ รู้ธรรมด้วยตนเอง (ก่อนแล้ว) จึงได้ชี้แนะท่านผู้อื่นให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ

หลักพุทธธรรมในพิธีศพ หมายถึง หลักธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรงสั่งสอนไว้ในยถาภูมิจำแนกไว้ให้รู้ตาม เกี่ยวกับหลักธรรมที่ปฏิบัติในพิธีศพ ที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ปฏิบัติต่อศพ

ศพ หมายถึง ซาก, ร่างกายคนที่ตายแล้ว ไม่มีลมหายใจ และไม่สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้ตามปกติ

พิธีศพ หมายถึง แนวหลักที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อ ความศรัทธาต่อพิธีเกี่ยวกับศพของผู้ตาย ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีความหมายทางปริศนาตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้องประเภทหนังสือ

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมในพิธีศพของชาวดำบลคูคำ สรุปได้ดังนี้

อภิกคัฏฐ์ โสมนินทร์ ได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธาคือความเชื่อ เป็นทัศนคติที่เกิดจากความเชื่ออย่างมีระบบ ปัจจัยสำคัญที่ก่อเกิดความคิดเห็นต่างๆ คือ ทุกคนมีความเป็นอยู่ได้เพราะความเชื่อ ความเชื่อเป็นรากเหง้าของความรู้สึกลึกซึ้งและพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น เพราะเขาเชื่ออย่างนั้น เขาจึงมีพฤติกรรมอย่างนั้น และพิธีกรรมที่จัดขึ้นนั้นเพราะมาจากความเชื่อที่มีอยู่แล้ว ผู้จะเข้าใจ เข้าถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเชื่ออย่างละเอียด เช่น ถ้าจะศึกษาความเชื่อทางศาสนา จะต้องศึกษาบ่อเกิดศาสนา ปรัชญาคำสอนต่างๆ อุบายการสอน พิธีกรรม และผลที่ได้จากการปฏิบัติตามคำสอน จะเป็นทางเชื่อมต่อไปสู่ความรู้ได้เพราะศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ฝากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น ยอมฟังพาและอาศัยความรู้ผู้อื่นหรือแหล่งแห่งความรู้ นั้นเป็นเครื่องชี้นำแก่นั่น ถ้าผู้มีศรัทธารู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญาของตนเป็นทุนประกอบไปด้วยศรัทธานั้น ก็สามารถนำไปสู่ความเจริญปัญญาและการรู้ความจริงได้^๑

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า สำหรับคนที่ไม่เชื่อ ในเมื่อยังได้เพียงแค่เชื่อ คือ เชื่อว่าไม่มี ยังไม่รู้แจ้งประจักษ์จริงย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกแห่งจิตใจของตนได้โดยเด็ดขาด คนเหล่านี้เมื่อเรียวแรงความมัวเมาในวิหิงสาเสื่อมไป ความหวาดหวั่นต่อโลกหน้าก็มักได้ช่องแสดงตัว ซึ่งเมื่อไม่ได้เตรียมความดีไว้ ก็จะมีทุกข์มาก เพื่อความมั่นใจถึงคนที่ไม่เชื่อก็ควรทำดีไว้ ก็มั่นใจโล่งใจ^๒

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า หลักระรมเป็นเสมือนผ้าประเจียดป้องกันความตาย มี ๒ ความหมาย คือ อย่าให้ตายก่อนอายุขัย หมายความว่า ให้อยู่ไปจนหมดอายุขัย เท่าที่จะอยู่ได้เพียงใด ก็ให้อยู่ได้เพียงนั้น^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ความตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์ และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลายไปในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า ตาย ในลักษณะนี้ไว้คือ “ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งอินทรีย์”^๔

^๑ อภิกคัฏฐ์ โสมนินทร์, *โลกทัศน์อีสาน*, (มหาสารคาม : มปท, ๒๕๓๔), หน้า ๕.

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๐.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, *ความเกิด ความตาย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป), หน้า ๒๐๒.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๘.

ธวัช ปุณโณทก กล่าวไว้ว่า พิธีกรรมที่กระทำคือพฤติกรรมที่กระทำเพื่อสนองโลกียวิสัย หรือเพิ่มความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี การตั้งสมของวัฒนธรรมและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป จะต้องเป็นการปลูกเร้าหรือเรียกร้องให้เกิดปฏิกิริยาหรืออารมณ์ได้ และหัวใจของพิธีกรรมคือขั้นตอนของพลังลับ ซึ่งก็คือการมองโลกให้ลึกลงไปจนถึงความจริงที่ซ่อนไว้^{๑๑}

สมภาร พรมทา ได้กล่าวว่า ชีวิตมีความตายเป็นสิ้นสุด เป็นสัจธรรมที่ไม่มีใครปฏิเสธ แม้ว่า มนุษย์ทุกคนจะทราบข้อเท็จจริงที่ว่านี้ แต่น้อยคนนักที่จะทำได้เมื่อประสบภาวะใกล้ตาย เมื่อทำใจไม่ได้ การตายนั้นย่อมดำเนินไปอย่างทรมานทรมาย เพื่อคลั่ง หวาดผวา คั่นร่น เป็นต้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การเตรียมตัวตาย และได้เสนอหลักธรรมหลายข้อสำหรับให้ยึดเหนี่ยวเมื่อต้องเผชิญกับความตายจริง^{๑๒}

อุดม บัวศรี ได้กล่าวไว้ว่า คนเราจะเกิดเป็นคนต้องมีบุญได้ทำไว้ เมื่อเกิดมาแล้วก็มี ความเชื่อเหล่านี้ถือว่าเป็นแนวทางหรือคติดำเนินชีวิต สำหรับชาวอีสานมีความเชื่อมากมายไม่ว่า ความเชื่อศาสนา หรือความเชื่อเรื่องเกิดตาย แม้กระทั่งความเชื่อเรื่องอาวูโสและบรรพบุรุษเหล่านี้ เป็นความเชื่อที่มีคติความที่ยึดถือกันมาโดยอาศัยผู้อาวูโสปฏิบัติสืบทอดกันมาพร้อมนำคติธรรมทางศาสนาเข้ามาสอนด้วย^{๑๓}

ปัญญานันท์ทิกขุ กล่าวว่า พระพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ทุกชีวิตที่เกิดมาบนโลกนี้ ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น ความตายปรากฏแก่ทุกชีวิตไม่เลือกเวลา หรือสถานที่เมื่อเข้าใจในความตาย ก็ควรดำรงอยู่ในความไม่ประมาท ขวนขวายทำกิจที่ควรทำ คฤหัสถ์ไม่ประมาทในชีวิต ปรินิพพานทำความดีต่างๆ ก่อนความตายมาเยือน บรรพชิตก็ไม่พึงประมาทในชีวิต ปรินิพพานความเพียรเพื่อบรรลุนิพพานคือการเข้าถึงพระนิพพาน^{๑๔}

สุภาพณ์ อนนทจารย์ ได้กล่าวไว้ว่า ปรีชาธรรมที่ปรากฏในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีลักษณะที่มีเงื่อนไขเป็นแบบการคำถามที่ลึกที่พระธรรมคำสั่งสอนพระพุทธเจ้าที่

^{๑๑} ธวัช ปุณโณทก, ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๓-๓๕๑.

^{๑๒} สมภาร พรมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณีย์ ทำแท้ง และการอุณยฆาต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๘.

^{๑๓} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๑๔} ปัญญานันท์ทิกขุ, ถิ่นสู่ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป), หน้า ๕๒.

ปรากฏอยู่ในปริศนาธรรมนั้น ๆ เป็นธรรมะโดยตรงและบางข้อมีเชิงเปรียบเทียบกับสรรพสิ่งภายนอกที่เป็นรูปธรรมสามารถมองเห็นด้วยตา แต่ต้องเอาใจเข้าสัมผัสถึงจะรู้ความในนั้นได้^{๔๕}

จรัส พยัคฆราชศักดิ์ กล่าวว่า ความตาย คือการสิ้นใจไม่เป็นอยู่อีกต่อไป คือคนตายก็หมายถึงวิญญาณดับ หรือความตายอาจมีสาเหตุมาจากการสิ้นกรรมหรือสิ้นอายุขัย เมื่อตายแล้ว พระพุทธศาสนาได้นำหลักธรรมร่วมกับพิธีกรรมเพื่อเป็นปริศนาสอนให้คนเข้าถึงหลักธรรมโดยกรรมพิธีที่เป็นรูปธรรม^{๔๖}

ก. งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

พระครูวรเจตยาภิรักษ์ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านแก่งที่มีต่อพระธาตุหนองสามหมื่น” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หลักความเชื่อที่มีต่อประเพณีมีความสำคัญต่อความคิดทางด้านการพัฒนาจิตใจ เพราะพุทธศาสนานับหลักธรรมนำมาประยุกต์กับพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีรู้จักเสียสละช่วยเหลือต่อส่วนรวม มีจิตใจเป็นธรรม ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง รู้จักสังคม และทำประโยชน์ให้กับสังคม การได้เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ถือเป็นการอบรมสั่งสอน ให้มองเห็นโทษ มีความละเอียดรอบาป การปฏิบัติกิจกรรมตามประเพณีกรรมทางศาสนา ถือเป็นการเชื่อที่ถูกต้อง^{๔๗}

พระมหาวิระศิลป์ หนูทโก ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย สรุปผลการวิจัยได้ว่า ในพิธีศพ ครั้นเมื่ออดีตที่ผ่านมา คนในชุมชนหรือหมู่บ้านที่จัดงานศพจะถือว่า การจัดพิธีงานศพต้องครบขั้นตอนพิธีกรรมทุกอย่างจึงถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี เพราะในอดีตความเจริญทางการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ยังไม่มีเปลี่ยนแปลง ต่อมาปัจจัยภายใน ความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป จากอดีตที่เคยมีความผูกพันกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ช่วยเหลือกิจกรรมกัน โดยไม่คิดสินจ้างใดๆ แต่ปัจจุบันการช่วยเหลือในกิจกรรมที่เคยมีมาเป็นเพียงผลประโยชน์เท่านั้น คนห่างเหินจากวัด ศาสนา คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องปากท้องมากกว่าน้ำ

^{๔๕} สุภาพพัฒน์ อนันทจารักษ์ ปริศนาปรัชญาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ส ธรรมภักดีดี, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๔๖} จรัส พยัคฆราชศักดิ์, อีสาน ๒ อีสานปัญหาหมอยากลางบ้านโหราจารย์พื้นเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียร์สโตร. ๒๕๓๔), หน้า ๒๗.

^{๔๗} พระครูวรเจตยาภิรักษ์, การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านแก่งที่มีต่อพระธาตุหนองสามหมื่น ตำบลบ้านแก่ง อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๗.

ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น หลักธรรมศาสนาที่แทรกซึมในพิธีกรรมถูกมองข้ามกลายเป็นเรื่องของพระสงฆ์^{๑๘}

พระมหาวันชัย ฐมฺมชโย ได้ศึกษาเรื่อง ความตาย ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ผลการวิจัยกล่าวได้ว่า คนทั่วไปเข้าใจกันว่า ความตายเป็นสิ่งไม่ดี เป็นเรื่องที่ไม่น่าปรารถนา หรือมีท่าทีปฏิเสธต่อความตาย ในท่าทีต่างๆ กัน ความเข้าใจในลักษณะปฏิเสธความตาย ก่อให้เกิดท่าทีของการปฏิเสธความตายที่แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนาที่สอนให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของความตาย คือ สอนเรื่องมรณานุสติ ที่สอนให้ระลึกถึงความตาย ที่จะต้องมาถึง^{๑๙}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวคิดพุทธธรรมที่ในพิธีศพ เริ่มต้นจากความเชื่อด้วยประสบการณ์ของปัญหาขณะดำเนินชีวิต คนเราได้ใช้สติปัญญาความเชื่อของตนเอง โดยอาศัยกิจกรรมคือประเพณี และวัฒนธรรมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งได้สอดคล้องกับผลงานของ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ ที่กล่าวว่า ความเชื่อมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นพิธีกรรม และเมื่อคนเรามีความเชื่อกับพิธีกรรมต่างๆ ที่ตนสร้างสรรค์เรื่อยมาจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดประเพณี หรือพิธีตามมา ความเชื่อทำให้เกิดประเพณี ผลงานวิทยานิพนธ์ของพระมหาวิระศิลป์ ฌนุทโก ที่สรุป ในพิธีศพ เมื่อครั้งที่ผ่านมามีในอดีตกคนในชุมชนหรือหมู่บ้านที่จัดงานศพถือว่า การจัดพิธีงานศพต้องครบขั้นตอนพิธีกรรมทุกอย่างจึงถือว่าเป็นเสร็จพิธี เพราะในอดีตความเจริญทางการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ความผูกพันกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันช่วยเหลือกิจกรรมกัน โดยไม่คิดใดๆ แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องปากมากกว่าน้ำใจ ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น หลักธรรมศาสนาที่แทรกในพิธีกรรมถูกมองข้ามไป

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) เป็นงานวิจัยทางเอกสาร (Document Research) และพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๑๘} พระมหาวิระศิลป์ ฌนุทโก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๙} พระมหาวันชัย ฐมฺมชโย, “ศึกษาเรื่อง ความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

๑.๖.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา หนังสือ เอกสาร เว็บไซต์ ที่มีผู้ประพันธ์เกี่ยวกับประวัติ คติหลักพุทธธรรม ในพิธีศพ ตลอดจนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓ การศึกษาภาคสนาม เป็นการศึกษาจากการสังเกต การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง คือกลุ่มเป้าหมาย เกี่ยวกับประวัติ ความเชื่อและพิธีศพ ทำการวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักวิชาการ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นซึ่งเป็นแบบปลายเปิดและสัมภาษณ์ในเชิงลึก นำมาวิเคราะห์และสรุปผล รวบรวมและนำเสนอผลการวิจัย

๑) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แนวทางการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ (จะจัดไว้ในภาคผนวก) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเนื้อหาและภาษาก่อนนำไปใช้สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย มีการจดบันทึก ใช้เครื่องบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ กล้องถ่ายภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว เป็นเครื่องมือ

๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยแบบสัมภาษณ์ (จะจัดไว้ในภาคผนวก) ได้นำผลจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง นำมาเรียงลำดับและแยกแยะข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา เรียบเรียงผลการศึกษา นำมาสรุปผลการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะ

๓) การวิเคราะห์ข้อมูล ได้นำข้อมูล (Observed Data) ที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร ตำราที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม บันทึกเทป และถอดเทปที่บันทึกเสียงไว้มาวิเคราะห์แล้ว เรียงลำดับและแยกแยะข้อมูลตามหลักอุปนัยวิธี (Inductive Method) และเรียบเรียงผลการศึกษานำมาสรุปผลการวิจัย เสนองานวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้อง และจัดทำข้อเสนอแนะด้วยพรรณนาวิธี (Descriptive Method)

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบเกี่ยวองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีศพในพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อพิธีศพตามหลักพุทธธรรมของชาวดำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น

๑.๗.๓ ได้ทราบประโยชน์เกี่ยวกับพิธีศพของชาวดำบลคูคำ อำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น และนำผลการศึกษาไปเป็นข้อมูลทางวิชาการต่อไป